

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ
JOURNAL OF YOUNG INTELLECTUALS

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 5, Cilt: 5, Sayı: 1

Mart -2024

MAKALE BİLGİLERİ

ARAP DİLİNDE EDAT VE HARF MEFHURLARI

PREPOSITIONS AND LETTER CONCEPTS IN THE ARABIC LANGUAGE

(Bu çalışma Muhammed İbrahim ERDEN tarafından hazırlanan ve 2024 yılı içerisinde tamamlanması planlanan "Harf-i Cerler Bağlamında Filolojik Tefsirlerdeki İhtilaflar (Bakara Suresi Özelinde)" isimli tez çalışmasından faydalanarak oluşturulmuştur.)

YAZARLAR

Muhammed İbrahim ERDEN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı

mierden@agri.edu.tr

ORCID: 0000-0002-1247-7303

Nusrettin BOLELLİ

Prof. Dr. Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı

nusret.bolelli@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-8686-1976

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 12.11.2023

Makale Kabul Tarihi: 01.02.2024

Sayfa Aralığı: 237-252

ÖZET

Bu çalışma kelimenin kısımlarından olan harf terimiyle edat teriminin aynı anlama gelip gelmediğini ve edat teriminin kelimenin kısımları olan isim, fiil ve harf terimlerinin tanımlarının bütün fertlerini kuşatıp kuşatmadığını incelemeyi amaçlamaktadır. Yapılan bu çalışma Arap dilinde önemli bir yer tutan kelimenin kısımları ile kelimenin kısımlarından olan harf terimi ile edat terimi hakkında olacaktır. Arap dilinde kelimenin isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısımda incelenmektedir. İsim herhangi bir zamana bağlı kalmaksızın kendi başına bir anlam ifade eden kelime olarak tanımlanırken fiil geçmiş zaman (mazi), gelecek zaman (istikbâl) ve şimdiki zaman (hâl) olmak üzere üç zamandan birine bağlı olarak bir anlam ifade eden kelime olarak tanımlanmaktadır. Harf terimi ise kendi başına bir anlam ifade etmeyen ve cümle içerisinde fiiller ve isimler arasında bir aracı ve manaları birbirine bağlayıcı öge şeklinde tanımlanmaktadır. Harf ile edat daha çok aynı anlamı ifade ederken bazı dilcilerin bu iki terimle ilgili bir ayrım gittiği görülmektedir. Edat ile harf terimlerinin delalet ettiklerinin aynı olup olmadığının eğer aynı değilse nasıl bir farklarının olduğunun incelenmesinin faydalı olabilecek bir konu olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu iki terim Arap dilinde birbirlerinin yerine kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Dil, Arapça, Kelime, Edat, İsim, Fiil, Harf.

ABSTRACT

This article aims to examine whether the term letter, which is one of the parts of the word, and the term preposition have the same meaning, and whether the term preposition encompasses all the definitions of the noun, verb and letter terms, which are the parts of the word. This study will be about the parts of the word that have an important place in the Arabic language, the letter term and the preposition term, which are parts of the word. In the Arabic language, the word is examined in three parts: noun, verb and letter. While a noun is defined as a word that has a meaning on its own, regardless of time, a verb is defined as a word that has a meaning depending on one of three tenses: past tense, future tense and present tense. The term letter is defined as an element that does not have a meaning on its own and is an intermediary between verbs and nouns in the sentence and connects the meanings. While letters and prepositions mostly express the same meaning, it is seen that some linguists make a distinction regarding these two terms. It is thought that it would be useful to examine whether the preposition and

letter terms signify the same thing or not, and if not, how they differ. Because these two terms can be used interchangeably in the Arabic language.

Keywords: Language, Arabic, Word, Preposition, Name, Verb, Letter.

GİRİŞ

Dil insanlığın Allah ile ve birbiriyle bağlantı kurabilmek için kullandığı en büyük araçtır. İlahi vahyin insanlara ulaşmasındaki yegâne araç olan dil Allah'ın ayetlerindedir. Medeniyetlerin kurulması, birbirleriyle iletişime geçebilmeleri, barış antlaşmaları gibi şeyleri tabletler aracılığıyla sonraki nesillere ulaştırmaları hep dil ile mümkün olabilmıştır. Bu yüzden dilin önemi insanlık tarihi boyunca her zaman yerini korumuştur.

Bu çalışma Arap dilinde önemli bir yer tutan harf ve onun yerine de kullanılabilen edat mefhumları hakkındadır. Konunun iyi anlaşılabilmesi için ilk önce kelimenin diğer çeşitleri olan isim ve fiil terimleri ele alınmaktadır. Daha sonra kelimenin çeşitlerinden olan harf mefhumu ve akabinde edat mefhumu ele alınmaktadır.

1. KELİMENİN ÇEŞİTLERİNDEN İSİM VE FİİL

Bu iki terimi ele almadan önce Arap dilinde kelimenin ne olduğunu ve kelimenin kısımlarını incelemenin faydalı olacağı düşünüldüğünden önce kelime kısımları ele alınacaktır.

Kelime (الكَلِمَةُ), ك-ل-م k-l-m (الكَلْمُ) kökünden gelmekte olup kökü itibarıyla sözlükte *yaralama*, *tesir etme* gibi anlamlara gelmektedir. Kelimede de kurulan cümleler, kelimeler aracılığıyla kurulduğu için karşıdaki muhataba tesir etme durumu bulunduğu söylenmektedir. Kelimenin ise sözlüklerde اللَّفْظَةُ الْوَاحِدَةُ "bir lafız" şeklinde tarif edildiği görülmektedir. (İbn Manzûr, 2013, 7/719-720).

Kelime terim olarak, *müfret (tek) bir mana için özel olarak konulmuş bir lafız* şeklinde tanımlanmıştır. (Birgivi, 2015, 59; Câmî, 2015, 29-40; Ensârî, 2004, 27-28; Meylânî, 2015, 15). Ayrıca kelimenin, الْكَلِمَةُ şeklindeki kullanımının Hicaz Bölgesindeki Arapların lügati olduğu dile getirilmiş olup Temîm kabilesinin الْكَلِمَةُ (kelme) şeklinde, Benî Rebî'a kabilesinin ise الْكَلِمَةُ (kilme) şeklinde kullandığı aktarılmıştır. (Meylânî, 2015, 15-16)

Arapçada kelime isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. (Birgivi, 2015, 59-60; Enbârî, t.y., 4; Ğalâyînî, 2012, 23; Bolelli, 2006, 349) Arap dilinde kelime üç kısma ayrıldığı için her ne kadar bu bölümde bu üç kısımdan sonuncusu olan harflerle ilgili detaylı bilgi verilecekse de kelimenin diğer kısımları olan isim ve fiil hakkında kısaca bilgi verilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

1.1. İSİM

Arap dilinde isim (الاسم), kelamın oluşturulabilmesi için kelimenin üç unsurundan en önemlisi olarak kabul edilmektedir. Çünkü isim olmaksızın anlamlı bir cümle (kelam) oluşturmak mümkün görülmemektedir. İsmın türediği (müştak) kök hakkında Basra ve Kûfe ekolleri arasında ihtilaf bulunmakta olduğu gözlemlenmekte olup Kûfelilerin görüşüne göre isim (الاسم), *يَسْمُ* – *وَسَمَ* fiilinin mastarı olan *وَسَمَ* kelimesinden türemektedir.(Enbârî, 2003, 1/8) Bu görüşe göre isim sözlük anlamı itibarıyla *alamet, iz, dağlama izi* gibi anlamlara gelmektedir. (İbn Manzûr, 2013, 9/305). Basralılar göre ise isim (الاسم), *يَسْمُو-سَمُو* – *سَمَا* kökünden türemektedir. (Enbârî, 2003, 1/8). Buna göre ismin sözlük anlamı itibarıyla *yücelik, yükseklik, ululuk* gibi anlamlara geldiği görülmektedir. (İbn Manzûr, 2013, 4/695).

İsmın terim olarak ise “*herhangi bir zamanla bağlı olmaksızın kendi başına müstakil olarak bir manayı gösteren kelime*” olarak tarif edildiği gözlemlenmektedir.(Meylânî, 2015, 24; İbnü'l-Hâcib, 2010, 11). Arap dilinde ismin diğer kelimelerden farklı olarak kendine has bazı alametleri bulunmaktadır. Bu alametler sadece isimlerde bulunmakta olup fiillerde veya harflerde bulunmamaktadır. Bu alametler şunlardır:

a. Müsnedün İleyh Olması: Arap dilinde cümle içerisinde müsned ve müsnedün bih (mübteda-haber veya fiil-fail) olmak üzere iki ana unsur olduğu kabul edilerek bu iki unsur arasında oluşan bağa da isnad adı verilmiştir. Cümleyi oluşturan bu iki unsurun ikisi birden isim olabilirken kelimenin diğer öğelerinden olan fiil sadece müsned olabilmektedir. Müsnedün ileyh olabilme özelliği sadece isimler için geçerlidir.(Ensârî, 2004, 29; Meylânî, 2015, 26-27) Müsnedün ileyhın karşılığı isim cümlesinde mübteda, fiil cümlesinde ise fail olarak kabul edilmektedir.(Birgivî, 2015, 59)

Bu konu bir örnek üzerinde incelenecek olursa *إِبْرَاهِيمُ جَاءَ* “*Geldi İbrahim.*” cümlesinde *إِبْرَاهِيمُ* (İbrahim) öğesi müsnedün ileyh olarak isimlendirilirken *جَاءَ* (*geldi*) öğesi müsned olarak isimlendirilmektedir. Burada ‘İbrahim’e isnad edilen şey gelmek olup gelme fiili kendisine isnad edildiği için müsnedün ileyh olarak isimlendirilmiştir. Cümledeki öğelerin yeri değiştirildiğinde cümle *جَاءَ إِبْرَاهِيمُ* “*İbrahim geldi*” şeklini alacak olup sadece öğelerin yeri değişecek ve *جَاءَ* (*geldi*) fiili müsnedün ileyh olmayacaktır.

b. Lâm-ı Ta‘rif (ال) Alması: Lâm-ı ta‘rif isimlerin başına gelerek onlara belirlilik (ma‘rife) anlamı katmaktadır. Türkçede genelde bazı isim yapım ekleriyle kelimeye kazandırılan belirlilik anlamı Arap dilinde lâm-ı ta‘rif denilen ve isimlerin başına gelip isme has olan ek alametle sağlanmaktadır.(Câmî, 2015, 58; Ensârî, 2004, 29; Meylânî, 2015, 29; İbnü'l-Hâcib,

2010, 11) Mesela ذَهَبَ عَلَيَّ إِلَى الْبَيْتِ “Ali eve gitti” cümlesinde البَيْتِ (ev) kelimesinin başındaki ل takısı lâm-ı ta‘rîf olup bu kelimeye belirlilik katmıştır. Bu yüzden Türkçeye çevirisinde “ev-e” şeklinde “-e” yönelme hal ekiyle tercüme edilmektedir. Eğer lâm-ı ta‘rîf olmayıp belirsiz bir ev olarak بَيْتٌ şeklinde gelecek olsaydı Türkçeye “bir ev” şeklinde çevrilmesi gerekecekti.

c. Tenvîn Alması: İsmın hususiyetlerinden bir diğeri de tenvîn alması olup genelde iki üstün (◌◌), iki esre (◌◌) ve iki ötre olarak (◌◌) olarak bilinmektedir. Bu alamet fiillerde ve harflerde bulunmamakta olup sadece isimlere has olan bir alamet olarak kabul edilmektedir.(Câmî, 2015, 60; Ensârî, 2004, 29; Meylânî, 2015, 28; İbnü’l-Hâcib, 2010, 11) Tenvîn kelimenin son harekesine bağlanıp şekil itibarıyla ona bağlı olan sakin bir nûn ن harfi olarak kabul edilmektedir.(Meylânî, 2015, 28)

Tenvîn lafzen telaffuz edilmesine rağmen yazılıştta (hat) görünmemektedir.(el-Ensârî, 2004, s. 29) Tenvîn lâm-ı ta‘rîf ile belirli (ma‘rife) olan isimlerin belirsiz (nekire) olarak gelmesi durumunda aldığı alamet olduğu söylenebilir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki her tenvînli isim belirsiz (nekire) olarak kabul edilmemektedir. Şahıs, yer, şehir, mahalle, köy isimleri gibi özel (alem) isimler de tenvîn alabilmekte olup bunlar belirsiz (nekire) olarak kabul edilmemektedir. Mesela رَأَيْتُ زَيْدًا فِي سَيَّارَةٍ “Zeyd’i bir arabada gördüm” cümlesinde tenvînli olarak gelen iki kelime bulunmakta olup bunlar زَيْدٌ ve سَيَّارَةٌ kelimeleridir. Her iki kelimenin de sonunda tenvîn bulunmasına rağmen زَيْدٌ (Zeyd) kelimesi ‘alem (özel) isim olması hasebiyle belirsiz (nekire) değilken سَيَّارَةٌ (araba) kelimesi “herhangi bir araba” şeklinde belirsizlik (nekire) ifade etmektedir.

d. Harf-i Cer Alması: İsmın bir diğeri hususiyeti, harf-i cerleri alabilmesidir. Harf-i cerler isimlerden önce gelerek bu isimlerde cer ameli gerçekleştirmektedir. Bu durumda harf-i cerrin yaptığı amelden etkilenen isim de mecrûr olmaktadır.(Câmî, 2015, 59; Meylânî, 2015, 27; İbnü’l-Hâcib, 2010, 11) Mesela ذَهَبْتُ إِلَى الْبَيْتِ “eve gittim” cümlesinde إِلَى harf-i cerrinin kendisinden sonra gelen isim olan الْبَيْتِ “ev” “ismini mecrûr yaptığı görülmektedir.

e. İzafet: Dil âlimlerinin bir kısmının ismin hususiyetlerinden olduğunu kabul ettikleri bir diğeri durum, غَطَاءُ الْكَعْبَةِ أَسْوَدٌ “Kâbe’nin örtüsü siyahtır.” cümlesinde olduğu gibi ismin izafet tamlamasında (isim tamlaması) hem muzâf hem de muzâfun ileyh olabilmesidir.(Meylânî, 2015, 27-28; İbnü’l-Hâcib, 2010, 11) Örnekte غَطَاءٌ kelimenin muzâf (tamlanan), الْكَعْبَةُ kelimesinin ise muzâfun ileyh (tamlayan) olduğu görülmektedir. Ancak bazı dil âlimlerinin bu durumun sadece muzâf (tamlanan) için geçerli olduğunu yani sadece ismin muzâf olarak gelebildiğini, fiil veya isim cümlesinin cümle olarak muzâfun ileyh olarak gelebilmesi sebebiyle bunun isme has olmadığını savundukları gözlemlenmektedir(Câmî, 2015, 60-61;

Meylânî, 2015, 28) Bu görüşlerine delil olarak da ﴿يَوْمَ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ﴾ “Bugün, doğrulara, doğruluklarının yarar sağlayacağı gündür.” (el-Mâide, 5/119) ayetini getirerek muzâf olan يَوْمُ isminden sonra gelen يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ müzari fiil cümlesinin muzâfun ileyh olduğunu zikrettikleri görülmektedir.(Câmî, 2015, 61)

1.2. FİİL

فَعْلًا – يَفْعَلُ – فَعَلَ kökünden türeyen bir isim olan fiil الْفِعْلُ kelimesinin sözlükte, *yapmak, etki bırakmak, etkin/faal olmak* gibi anlamlara geldiği görülmektedir. (İbn Manzûr, 2013, 7/131-132). Terim olarak nahiv ilminde dil alimleri tarafından ما دلّ على معنى في نفسه مقترن بأحد الفعل: ما دلّ على معنى في نفسه مقترن بأحد الفعل: الأزمنا الثلاثة “Fiil, üç zamandan birine bağlı olarak müstakil bir anlam delalet eden şeydir” şeklinde tanımlandığı görülmektedir. (Meylânî, 2015, 261; İbnü’l-Hâcib, 2010, 44).

Şunu da belirtmek gerekir ki nahiv ilminde önemli bir yere sahip olan İbnü’l-Hâcib (ö. 646/1249)’in *el-Kâfiye* isimli eserinin önemli şarihlerinden olan Molla Câmî olarak tanınmış Abdurrahman b. Ahmed el-Câmî (ö. 898/1492)’nin, ismin kendi içerisinde üç şeyi içtimal ettiğini belirterek bunların *mastar manası ifade eden olay, zaman ve fiilin nispet edildiği fail* olduğunu aktardığı görülmektedir. (Câmî, 2015, 480).

Fiilin de kendine has ve onu isim ve harften ayıran birtakım alametleri bulunmaktadır. Bu alametler şunlardır:

a. Gelecek Zaman Anlamı İfade Eden السَّيْنُ (Sîn) ve سَوْفَ Harflerini Alması: Arap dilinde fiiller üç kısımda incelenmekte olup geçmiş zaman ifade eden fiile mazi, şimdiki veya gelecek zaman ifade eden fiile müzari ve bir işin yapılmasını isteme veya bir işten alıkoymayı ifade eden fiile de emir fiili denmektedir. Müzari fiil yalın halde geldiğinde mana itibarıyla şimdiki veya gelecek zaman ifade edebilir. Ancak السَّيْنُ ve سَوْفَ müzari fiilin önünde gelerek bu fiile gelecek zaman anlamı katmaktadır. (İbnü’l-Hâcib, 2010, 44; Birgivî, 2015, 59; Câmî, 2015, 481; Meylânî, 2015, 262). Bu iki harf sadece fiillerde bulunmakta olup diğer kelime türlerinin önüne gelmemektedir. Mesela سَيَذْهَبُ زَيْدٌ إِلَى الْجَامِعَةِ “Zeyd üniversiteye gidecek” cümlesinde يَذْهَبُ fiilinin başında bulunan السَّيْنُ harfi bu fiile gelecek zaman anlamı katmaktadır. Bu cümlede السَّيْنُ yerine سَوْفَ harfinin yazılması durumunda yine gelecek zaman ifade edecek olup aradaki fark gelecek zamanın yakınlığı noktasında olacaktır. Çünkü السَّيْنُ yakın gelecek zaman anlamına gelirken سَوْفَ uzak gelecek zaman anlamına gelmektedir. (Meylânî, 2015, 262).

b. Cezm Edatlarını Alması: Arap dilinde cümle içerisinde kelimeler geldikleri konum itibarıyla i’râb almaktadır. İ’râb, Arap diline has bir durum olup mu’reb (sonu değişen)

kelimelerin cümle içerisinde buldukları konum ve kendilerinde amel eden amilleri itibarıyla sonlarının lafzen veya takdirene değışmesi durumudur. Fiillerde sadece müzari fiil i'râb alabilmekte olup önüne gelen amiline göre sonu değışmektedir. Müzari fiil, kendisine has olup onda cezm ameli yapan cezm edatlarını alabilmektedir. Bu özelliğın de sadece fiillerde olduğu kabul edilmektedir. (Meylânî, 2015, 262-263). Ancak şunu da belirtmek gerekir ki cezm eden edatlardan bazıları bir müzari fiilde cezm ameli yaparken bazıları da iki müzari fiilde cezm ameli yapabilmektedir. Bir müzari fiili cezm eden edatlar harf olarak kabul edilirken iki müzari fiili cezm edebilen edatlar da **إِنْ** şart edatı hariç isim olarak kabul edilmektedir. Çünkü **إِنْ** şart edatı harf olarak kabul edilmektedir. (Birgivî, 2015, 82-83). Osmanlı Dönemi İslam ulemasından Takiyüddün Birgivî Mehmed Efendi (ö. 981/1573)'nin şart edatlarından bir müzari fiili cezmeden edatları fiillerin hususiyetlerinden saydığı görülmektedir. (Birgivî, 2015, 59).

c. Harfini Alması: **قَدْ** harfinin fiillere has olan bir edat olduğu ve mazi fiil ile müzari fiilin önüne gelerek mazi fiile yakınlık, müzari fiile de taklil veya tahkik anlamı kattığı aktarılmaktadır. (İbnü'l-Hâcib, 2010, 44; Birgivî, 2015, 59; Meylânî, 2015, 262)

d. Merfû' Muttasıl Zamirler (الضَّمَائِرُ الْمَرْفُوعَةُ الْمُتَّصِلَةُ) ile Tâü't-te'nîsi's-sâkine (تَاءُ التَّائِيثِ السَّاكِنَةُ) Alması: Fiillerin sonunda fail olarak gelen d. merfû' muttasıl zamirler (الضَّمَائِرُ الْمَرْفُوعَةُ) ile dişilik alameti olan tâü't-te'nîsi's-sâkine (تَاءُ التَّائِيثِ السَّاكِنَةُ) fiillere has olan alametlerden kabul edilmektedir. (İbnü'l-Hâcib, 2010, 44; Câmî, 2015, 482; Meylânî, 2015, 263).

2. HARF

2.1. HARFİN TANIMI

Harf (الْحَرْفُ) kelimenin üç çeşidinden biri olup sözlükte **حَرْفُ الْجَبَلِ** (dağın eteği, zirvesi, kenarı) örneğinde olduğu gibi *uç*, *sınır*, *kenar* gibi anlamlarının yanı sıra *yaptığı seferlerden dolayı yorulmuş asil dişideve* anlamlarına geldiği söylenmektedir. (İbn Manzûr, 2013, 2/400-401) Ayrıca harfin Araplar tarafından **هَذَا الْحَرْفُ لَيْسَ مِنْ لِسَانِ الْعَرَبِ** “*bu harf (kelime) Arap dilinde bulunmamaktadır*” örneğinde olduğu gibi *kelime* anlamında da kullanıldığı söylenmektedir. (Komisyon, 2008, 173)

Harfe terim olarak Arap dilcilerinin çeşitli tanımlar yaptıkları görülmektedir. Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791) harfî şöyle tanımlamıştır: **وَكُلُّ كَلِمَةٍ بِنَيْتٍ أَدَاءٌ عَارِيَةٌ فِي الْكَلَامِ لِتَفْرِيقِ الْمَعَانِي تُسَمَّى** “*Manaları birbirinden ayırabilmek amacıyla kelamın içinde soyut bir şekilde bina edilmiş her kelime harf olarak isimlendirilmektedir.*” (Ferâhîdî, t.y., 3/211) Burada Halil b.

Ahmed'in harfin ne olduğu ve ne olmadığı konusunda bir tanım yaparak isim ve fiil dışındaki kelimeler olduğunu vurguladığı görülmektedir.

Basra dilcilerinin en meşhurlarından olan Sîbeveyhi (ö. 180/796)'nin harf mefhumunu şu şekilde tarif etmiştir: *وَحَرَفٌ جَاءَ لِمَعْنَى لَيْسَ بِاسْمٍ وَلَا فِعْلٍ* “*Harf isim ve fiil olmadığı halde bir mana için gelmektedir.*” (Sîbeveyhi, 1988, 1/12) Bu tanıma göre Sîbeveyhi harfin isim ve fiil gibi müstakil bir şekilde anlamı olan bir kelime olmayıp cümle içerisinde bir mana ifade ettiğini belirtmiştir. İsim ve fiil olmadığını vurgulayarak onlara ait olan alametlerin ve hususiyetlerin harflerde bulunmadığına da dolaylı olarak atıfta bulunduğu söylenebilir. Bu bağlamda bu tanım isabetli görülmektedir.

Bir diğer tanımda ise İbnü's-Serrâc (ö. 316/929) harflerin cümle içinde olamayacakları öğeyi vurgulanmak istemiş ve şöyle tarif etmiştir: *الحرف: ما لا يجوز أن يكون خبرًا يخبر عنه كما يخبر عن الاسم* “*harfler -isim gibi- mübteda ve haber olması caiz olmayan kelimelerdir.*” (İbnü's-Serrâc, 1996, 1/40) Bu açıklamanın, tanımdan çok harfin ve kelimenin diğer unsurları olan isim ve fiilin fonksiyonlarından bahsederek işlevselliklerine vurgu yaptığı söylenebilir.

ez-Zemahşerî harfi tanımlarken harfin –bir durum hariç- isim ve fiille birlikte gelince bir anlam ifade ettiğini şöyle açıklamıştır: *الْحَرْفُ مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى فِي غَيْرِهِ. وَمَنْ لَمْ يَنْفَكْ مِنْ اسْمٍ أَوْ فِعْلٍ يَصْحَبُهُ إِلَّا فِي مَوَاضِعَ مَخْصُوصَةٍ حُذِفَ فِيهَا الْفِعْلُ وَأَقْتَصَرَ عَلَى الْحَرْفِ فَجَرَى مَجْرَى النَّائِبِ* “*Harf kendisi dışındaki bir manayı gösteren kelimedir. Bu yüzden–fiilin hafzedilip harf ile yetinildiği ve harfin fiilin yerine geçtiği özel durumlar dışında- isim ve fiilden ayrılmamaktır.*” (Zemahşerî, 1993, 379)

Arap dilcileri harf mefhumunu genelde ikiye ayırarak hurûfu'l-hecâ' diğer bir adıyla hurûfu'l-mebânî (alfabe harfleri) ve hurûfu'l-me'ânî (mana harfleri) olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Buna göre hurûfu'l-hecâ' tek başına anlamı olmayan ve kelime olarak kabul edilmeyip kelimeyi oluşturan unsurlar olarak kabul edilirken hurûfu'l-me'ânî kendi başına bir anlamı olmayan kelime olarak kabul edilmektedir. Şu hâlde hurûfu'l-me'ânî de hurûfu'l-hecâdan oluşmaktadır. Bu mantikî bağlam dolayısıyla el-Murâdî harf mefhumunun birçok tanımının bulunduğu ve bunlar içinde en iyi tanımın şöyle olduğunu aktarmış ve kendisi de bunu kabul etmiştir: *الْحَرْفُ كَلِمَةٌ تَدُلُّ عَلَى مَعْنَى، فِي غَيْرِهَا، فَقَطُّ.* “*Harf (hurûfu'l-me'ânî) kendi başına bir mana ifade etmeyip sadece herhangi bir isim veya fiil ile kullanıldığında bir mana ifade edebilen kelimedir.*” (Murâdî, 2016, 20; Meylânî, 2015, 21; Ğalâyînî, 2012, 25). Bu tanıma göre müzari fiile gelecek anlamı katan *السين* ve *سوف* edatları ile geldiği kelimeye belirlilik anlamı katan lâm-ı ta' rîfte (ال) olduğu gibi edatlar ancak başka kelimelerle bir araya geldiklerinde bir mana ifade etmektedir. (Hân, 2015, 129-140).

Aslında edatların hurûfu'l-me'ânî veya harf olarak isimlendirilmesi Türkçe açısından bakıldığında kafa karıştırıcı olabilmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki Arap dilinde edatları ifade eden harf ile Türkçedeki harf mefhumu aynı manayı ifade etmemektedir. Arap nahiv ilminde harf olgusu tamamıyla edat çatısı altına girmektedir. Ayrıca bazı edatlar nahiv ilmi açısından harf olmayıp isim olarak kabul edilmektedir. Bu da hurûfu'l-me'ânî'nin nahiv bağlamında sadece harfleri değil, bazı isimleri de kapsadığını göstermektedir.

Ancak harfî tanımlarken bir kelime olduğunu kabul etmeyenlerin de bulunduğu aktarılmıştır. Bu iddiada bulunanlar bazı harflerin كَأَمَّا ve إِنَّمَا harfleri gibi iki veya üç kelimedenden oluştuğu için harflerin kelime olarak tanımlanamayacağını ve dolayısıyla harfî tanımında kelime olduğunu söylemenin hata olduğunu savunmuşlardır. Ancak bu harfler مَا - إِنَّ - ك ile مَا - إِنَّ ve مَا harflerinden oluşmakta olup basit kelimedenden ziyade bileşik birer harf görevi üstlenmektedir. (Murâdî, 2016, 20-21).

2.2. ARAP DİLİNDE HARFİN ÖNEMİ

Her dilde olduğu gibi Arap dilinde de harfler son derece önemli kabul edilmekte olup anlam karmaşalarının önüne geçerek bilhassa Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerin daha sonra da kadim Arap şiirlerinin doğru anlaşılacak şekilde tatbik edilmesi gerekliliğinden dolayı haklarında birçok ilmî çalışma yapılmıştır.

Mütekaddim nahiv âlimlerinden bazıları hurûfu'l-me'ânî'nin tanımının bile yapılmasına gerek görmemişler ve bunun gerekçesi olarak da edatların kendi başlarına bir mana ifade etmemeleri durumunu göstermişlerdir. Onlara göre diğer kelimeler olan isim ve fiilin tanımları yeterli olacaktır. Bu durum onların Arap diline olan vukûfiyetlerinin dorukta olduğu şeklinde yorumlanabilir. Çünkü yardımcı olarak gelip fiil-isim veya isim-isim arasındaki mana kapalılığını gidererek kelimeden kastedilen anlamın belli olmasını sağlayan hurûfu'l-me'ânî gibi önemli bir mevzuda harfin tanımını yapmamak bu harflere olan vukûfiyetten ötürüdür denebilir. Ancak sonraki âlimlerin bu görüşü benimsememekte olduğu ve hurûfu'l-me'ânî'nin Arap dili açısından son derece önemli olduğunu ve tanımının bilinmeden harf olup olmadığı hakkında şüpheye düşülen kelimeyi tanımlamanın mümkün olamayacağını dile getirdikleri görülmektedir. (Murâdî, 2016, 20).

3. EDAT

3.1. EDATIN TANIMI

Arapçada e-de-ve (أ-د-و) kökünden gelen edat (الأداة) kelime anlamı olarak *alet, araç, savaş aleti* gibi anlamlara gelmektedir. (Cevherî, 1987, 6/2265; İbn Manzûr, 2013, 1/107). Terim olarak edat, söz sahibinin keliminde ihtiyaç duyduğu farklı manaları ifade ederken tevessül ettiği kelime olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda edatın harften daha geniş olduğu ve isim, fiil ve harf üçlüsünden müteşekkil olan üç kelime çeşidini de kapsadığı görülmektedir.(Lebdî, 1985, 10)

Edat mefhumunun terim anlamında her ne kadar harf mefhumundan geniş olduğu görülse de genelde harfın yerine de kullanılmıştır. Ancak Sîbeveyhi'nin, *el-Kitâb*'ta harf-i cerlerin kase m anlamında kullanılabildiğini ele aldığı bölümde وَلَقَسَمَ وَالْمُقْسَمِ بِهِ أَنْوَاتٍ فِي حُرُوفِ الْجَرِّ “*yemin ve yemin edilen şey için harf-i cerlerde bir takım edatlar bulunmaktadır*” cümlesiyle harf-i cerlerin kase m anlamına gelenlerini bir takım edatlar şeklinde isimlendirerek edat mefhumunu harfler için kullandığı görülmektedir.(Sîbeveyhi, 1988, 3/496) Bu durum, harf gibi başka bir isim veya fiil ile bir araya gelerek bir manaya delalet eden ve tek başına anlamının bulunmadığı مَنَى، أَيْنَ، مَنَى gibi şart isimlerinin veya fiil olarak kullanıldıklarında عَسَى، عَدَا، خَلَا gibi fiillerin harflerle beraber ele alındıkları durumlarda incelenen bütün kelimeleri kapsaması adına edat başlığı altında incelendiklerinde de kendini farklı bir şekilde göstermektedir.

Harfler ile harfler gibi bir manayı gösteren bazı isim ve harflerin ortak olarak isimlendirilmesi bağlamında İbn Hişâm el-Ensârî'nin *Muğni 'l-lebîb 'an-kütübi 'l-e 'ârib* kitabında الْبَابُ الْأَوَّلُ فِي تَفْسِيرِ الْمَفْرَدَاتِ وَذِكْرِ أَحْكَامِهَا başlığı altında edat yerine, harfleri ve harfler gibi bir manayı gösteren isim ve zarfları الْمَفْرَدَاتِ (müfredat) kelimesinde birleştirerek bu durumu أَعْنِي بِالْمَفْرَدَاتِ الْحُرُوفِ، وَمَا تَضَمَّنَ مَعْنَاهَا مِنَ الْأَسْمَاءِ وَالظَّرُوفِ “*müfredat kelimesi ile harfleri ve harflerin manasını içeren bazı isimleri ve zarfları kastetmekteyim*” şeklinde açıklamıştır. Bu açıklamadan da İbn Hişâm edat kelimesi yerine müfredât kelimesini edat anlamında kullandığı anlaşılmaktadır.(Ensârî, t.y., 1/9)

Edat harften daha geniş kabul edilerek onu da kapsadığı söylendiği için anlam, amel ve yapı bakımından edat başlıkları altında harflerin de içinde bulunduğu edatlar genel anlamda gözden geçirilecektir.

3.1.1. ANLAM BAKIMINDAN EDAT

Anlam açısından dil kitaplarında edatların ifade ettiği anlamlar incelendiğinde dil âlimleri tarafından birçok kısma ayrıldıkları gözlemlenmektedir. *Zaman açısından gelecek zaman anlamına gelenler, şart anlamı ifade edenler, istek, dilek gibi anlamlara gelenler, olumsuzluk ifade edenler* gibi çok fazla kısımları bulunmakta olup ifade ettikleri anlamlara göre taksim edilmişlerdir. Bunlar genel itibarıyla şu şekilde sıralanabilir: (Hâşimî, 2015, 336-337)

Gelecek mana ifade eden edatlar	إِنْ، أَنْ، السَّيْنِ، سَوْفَ، لَنْ، هَلْ
Teşvik ve istek ifade eden edatlar	أَلَا، أَلَا، لَوْلَا، لَوْمًا، هَلَّا
Tembih edatları	أَلَا، أَمَا، هَا، يَا
Te'kid edatları	إِنَّ، أَنْ، قَدْ، لَامِ الْإِتِّدَاءِ، التَّوْنُ
Cevap edatları	أَجَلْ، إِي، بَلَى، جَلَلْ، جَيْرْ، لَا، نَعَمْ
Şart edatları	إِنْ، إِذْمَا، أَمَا، لَوْ، لَوْلَا، لَوْمًا
Mastar manası veren edatlar	أَنْ، أَنْ، لَوْ، كَيْ، مَا
Olumsuzluk edatları	إِنْ، لَمْ، لَمَّا، لَنْ، لَا، لَاتَ، مَا
Ziyade olarak gelen edatlar	الْبَاءِ، اللّامِ، مِنْ، لَا، مَا، إِنْ، أَنْ
Müfâce'e edatları	إِذْ، إِذَا
Nidâ edatları	أَ، يَا، أَيَا، هَيَا
İstisnâ edatları	إِلَّا، عَدَا، خَلَا، سِوَى، غَيْرُ
Cer edatları	الْبَاءِ، فِي، مِنْ، إِلَى، عَنْ، عَلَى، اللّامِ، حَتَّى، عَدَا، خَلَا، حَاشَا، وَإِوَالْقَسَمِ وَتَأْوُهُ، مُدُّ، مُنْدُ، رَبِّ، أَلَيْتَ

3.1.2. AMEL BAKIMINDAN EDAT

Arap dilinde kelimeler bazen cümle içerisindeki konumlarına göre i'râb almaktayken edatlar isim ve fiil ile kullanımları bağlamında farklılık göstermektedir. Bazı edatlar sadece isimlerle,

bazı edatlar sadece fiillerle kullanılmaktadır. Bazıları ise hem isim hem de fiil ile kullanılabilir. (Hâşimî, 2015, 336)

Amel açısından bakılacak olursa edatların iki kısımda incelendiği görülecektir. Bazı edatlar 'amil olabilmekte iken bazıları da amel etmemektedir. Amel etmeyen harflere *mühmel* harfler denildiği görülmektedir. (Birgivi, 2015, 60). Mesela Arapların belirlediği dil kurallarına göre, bir harf olan **إِنَّ** ve benzerleri mübteda ve haberin başına gelip mübtedayı kendilerine isim yaparak mansub, haberi de kendi haberleri olarak merfû' yapmaktadır. (Birgivi, 2015, 72-73). Ancak İstifhâm edatlarından olan hemze (ء) edatı kendisinden önce veya sonra gelen herhangi bir kelimedede amel etmemektedir. (Murâdî, 2016, 30).

Amil olan edatlar, -ister lafzen ister takdire ister mahallen- amel ettikleri lafız bakımından iki kısma ayrılmaktadır. Birinci kısım bir lafızda amel eden edatlar iken ikinci kısım iki lafızda amel eden edatlardır. Mesela **إِنَّ** ve benzerleri ile **إِنْ** gibi şart harfleri gibi bazı harfler iki lafızda amel ederken harf-i cerler, bazı cezm eden edatlar bir lafızda amel etmektedir.

3.1.3. YAPI BAKIMINDAN EDAT

Dil âlimleri tarafından her yönüyle ele alınan edatlar yapı bakımından da incelenmiştir. Basit olan edatların yanı sıra bileşik olan edatlar da bulunmaktadır. Mesela **إِنَّ** harfi basit bir harf iken **كَأَنَّ** harfi **ك** ile **أَنَّ** harflerinden mürekkep bir edat olarak kabul edilmektedir. Ayrıca edatlar, dil âlimleri tarafından kitaplarda ele alınırken harf sayılarına göre taksim edilmiştir.

Edatların harflerinin sayısı bakımından beş kısımda ele alındığı görülmektedir. Buna göre; **الْبَاءُ**, **اللَّامُ** gibi bir harften oluşan edatlar, **إِذْ**, **قَدْ** gibi iki harften oluşan edatlar, **أَجَلٌ**, **إِذْنٌ** gibi üç harften oluşanlar, **كَأَنَّ**, **كَأَنَّهَا** gibi dört harften oluşan edatlar ve **لَكِنَّ** gibi beş harften oluşan edatlar şeklinde bir taksimat yapılmıştır. (Hâşimî, 2015, 334)

SONUÇ

Harf kelimenin üç çeşidinden biri olup kendi başında bir manaya gelmeyerek cümlede isim-isim, fiil-isim ve fiil-fiil arasında köprü vazifesi görmekte olan kelime çeşidi iken edat ise kimi dilcilere göre kelime anlamıyla da örtüşen bir şekilde daha geniş bir mana ifade ederek her üç kelimeyi kapsamaktadır. Ancak edat teriminin ifade ettiği mana her ne kadar daha geniş olsa da birçok dilci tarafından sadece kelimenin üç çeşidinden biri olan harf yerine kullanılmıştır.

Arap dilinin üç temel unsurundan biri olan harflere ilk dönemlerde önem verilmemesinin sebebi o zamanki ilmî ortamda Arapça çok daha iyi bilindiği ve harfler/edatlar ile alakalı ihtilafların henüz ortaya çıkmaması diye düşünülmektedir. Halbuki daha sonraki dönemlerde ve hatta günümüzde Arap dilinin en zor kısmı ve halen anlaşılması üzerine çok az çalışmanın bulunduğu harf/edat olgusunun en çok önemsenmesi gereken konulardan biri olduğu kabul edilebilir.

Harf ve edatın birbirinin yerine kullanılması yerine edatın daha geniş anlamda olduğunun ve kelimenin üç kısmını da kapsadığının kabul edilmesi daha makul görülmektedir. Edatın kelime anlamı itibarıyla araç-alet gibi anlamlara gelmesi sebebiyle sadece fiil ve isimler arasında köprü vazifesi gören harf teriminin yerine kullanılması durumunda mantık açısından bir sorunun olduğu düşünülmektedir. Çünkü kelamı (cümle) meydana getiren ve araç olarak kullanılan şeyler sadece harfler değildir. İsim, fiil ve harfin kelamı oluşturan araçlar bütünü olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Bolelli, N. (2006). *Arapça Dilbilgisi Nahiv Sarf ve Terimleri* (1. bs). Yasin Yayınevi.
- Birgivî, Z. (2015). *İzhâru'l-esrâr fi'n-naħv*. Dâru'l-Minhâc.
- Câmî, N. A. (2015). *El-Fevâidü'd-Điyâiyye el-meşhûr bi Molla Câmî*. Şifa Yayınevi.
- Cevherî, İ. b. H. (1987). *Eş-Şihâh Tâcü'l-luġa ve şihâhu'l-'Arabiyye* (4. bs, 1-6). Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn.
- Enbârî, E. (t.y.). *Kitâbü esrâri'l-'Arabiyye*. Mecme'u'l-'İlmiyyi'l-'Arabiyye.
- Enbârî, E. (2003). *El-İnşâf fi mesâ'ili'l-hilâf beyne'n-naħviyyîne'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* (1. bs, 1-2). el-Mektebetü'l-'Asriyye.
- Ferâhîdî, H. (t.y.). *Kitâbü'l-'Ayn* (1-8). Lübnan.
- Ġalâyînî, M. (2012). *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*. Müessesetü'r-Risâle Nâşirun.,
- Hân, M. (2015). Arap Dilinde Edatların Yapı ve Fonksiyonları (A. Hacıbekiroġlu, Çev.). *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(28), 129-140.
- Hâşimî, S. A. (2015). *El-Kavâ'idü'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*. Dâru'l-Ma'rife.
- İbnü'l-Hâcib, C. O. (2010). *El-Kâfiyye fi 'ilmi'n-naħv* (1. bs). Mektebetü'l-Âdâb.
- İbn Hişâm, E. (2004). *Şerhu Kaṭri'n-nedâ ve Belli's-Şadâ* (4. bs). Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- İbn Hişâm, E. (t.y.). *Muġni'l-lebîb 'an-kütübi'l-e'ârib* (1-2). Dâru'l-Kitâbi'l-Mısrî ve Dâru'l-Kitâbü'l-Lübnânî.
- İbn Manzûr, C. M. (2013). *Lisânü'l-'Arab* (1-9). Dâru'l-Hadîs.
- İbnü's-Serrâc, M. (1996). *El-Uşûl fi'n-naħv* (3. bs, 1-3). Müessesetü'r-Risâle.
- Komisyon. (2008). *El-Mu'cemü'l-vasîf* (4. bs). Mektebetü's-Şurûki'd-Düveliyye.
- Lebdî, M. S. N. (1985). *Mu'cemü'l-muştalahâti'n-naħviyye ve's-şarfiyye* (1. bs). Müessesetü'r-Risâle.
- Meylânî, M. (2015). *Şerhu'l-Muġni fi'n-naħv* (2. Baskı). Mektebetü Seydâ.
- Murâdî, H. (2016). *El-Cena'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*. Daru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

Sîbeveyhi, A. (1988). *El-Kitâb*. Mektebetü'l-Hâneci.

Zemahşerî, M. (1993). *El-Mufaşşal fi şan 'ati 'l-i 'râb* (1. bs). Mektebetü'l-Hilâl.